

Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie: „Jak wspierać MŚP w dostosowaniu do zmian na światowym rynku”

(opinia z inicjatywy własnej)

(2010/C 255/04)

Sprawozdawca: **Claudio CAPPELLINI**
Współsprawozdawca: **Ulrich PAETZOLD**

Dnia 26 lutego 2009 r. Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny postanowił, zgodnie z art. 29 ust. 2 regulaminu wewnętrznego, sporządzić opinię z inicjatywy własnej w sprawie:

„Jak wspierać MŚP ⁽¹⁾ w dostosowaniu do zmian na światowym rynku”.

Komisja Konsultacyjna ds. Przemian w Przemysle, której powierzono przygotowanie prac Komitetu w tej sprawie, przyjęła swoją opinię 26 listopada 2009 r. Sprawozdawcą był Claudio CAPPELLINI, a współsprawozdawcą Ulrich PAETZOLD.

Na 458. sesji plenarnej w dniach 16–17 grudnia 2009 r. (posiedzenie z 16 grudnia) Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny 180 głosami – 3 osoby wstrzymały się od głosu – przyjął następującą opinię:

Część I

1. Wnioski i zalecenia

1.1 Komitet jest świadom, że MŚP na wiele sposobów dążą do umiędzynarodowienia się, stosując różne strategie i korzystając ze wsparcia na różnych szczeblach. W związku z tym celem niniejszej opinii jest przedstawienie ośmiu zaleceń, które mają kierować działaniami w zakresie wsparcia MŚP w dostosowywaniu się do przemian na światowym rynku. Niniejsza opinia adresowana jest do instytucji UE, państw członkowskich i MŚP i ich stowarzyszeń oraz ogółu zorganizowanego społeczeństwa obywatelskiego UE.

1.2 *Zalecenie 1: Poszanowanie przedsiębiorców, ich prawa do podejmowania decyzji i uznanie tego, że muszą oni ponosić konsekwencje tych decyzji.* Wspieranie przedsiębiorstw powinno mieć na celu pomoc przedsiębiorcom w radzeniu sobie z przemianami na światowym rynku, lecz nie może ani zastępować samych decyzji przedsiębiorców, ani chronić przedsiębiorcy przed ryzykiem wynikającym z jego decyzji. Polityka wsparcia MŚP powinna skutecznie nagradzać innowacje (w ramach czynnego uczestnictwa w międzysektorowych platformach technologicznych w 7. programie ramowym (7. PR)) i nie powinna wiązać się z ryzykiem, chyba że stanowi reakcję na konkretne niedoskonałości rynku. W takiej sytuacji przemiany na światowym rynku mogą wywierać nieproporcjonalnie duże skutki na mniejsze przedsiębiorstwa (takie jak przedsiębiorstwa działające w globalnych łańcuchach tworzenia wartości lub w gospodarkach, w których przeważają mniejsze przedsiębiorstwa).

1.3 *Zalecenie 2: Zmniejszenie przeszkód w handlu.* Dążenie do zapewnienia otwartych rynków – za pomocą owocnych negocjacji handlowych i dbania o zgodne z prawem stosowanie przez kraje

trzęcie instrumentów ochrony handlu, egzekwowania przestrzegania globalnych norm handlowych i utrzymania rynku wewnętrznego oraz bez naruszania symetrii w dostępie do rynków – pozostaje najskuteczniejszym sposobem wspierania eksporterów z sektora MŚP. Najlepszą reakcją w ramach polityki jest czuwanie nad tym, by te przedsiębiorstwa, które potrafią eksportować, nie napotykały utrudnień w postaci barier taryfowych i pozataryfowych.

1.4 *Zalecenie 3: Zwiększenie konkurencyjności handlu poprzez podniesienie jakości.* Państwa członkowskie, Komisja Europejska i stowarzyszenia przedsiębiorców za pomocą kampanii marketingowych organizowanych w krajach trzecich muszą podkreślać zalety oraz jakość, wynikającą z przestrzegania wymogów i standardów europejskich oraz z pełnego uczestnictwa w programach tworzenia jakości, takich jak 7. PR i program ramowy na rzecz konkurencyjności i innowacji (CIP). Jednocześnie należy zaznaczyć, że przestrzeganie standardów unijnych jest warunkiem importowania dóbr i usług do państw UE.

1.5 *Zalecenie 4: Polityka handlowa musi uwzględniać zasadę „Najpierw myśl na małą skalę”.* Jeżeli rozwój partnerstw ma doprowadzić do stworzenia dostępu do rynków, MŚP muszą podlegać ściślejszej koordynacji, aby dopasować się do złożonego procesu negocjacji handlowych. Przejrzystość negocjacji można zwiększyć poprzez podkreślenie aspektu MŚP we wszystkich ocenach wpływu na zrównoważony rozwój. W większym stopniu uwzględnić należy również reprezentatywność przedstawicieli przedsiębiorstw. Pomocne również będą baza danych dotycząca dostępu do rynków oraz punkty pomocy w zakresie praw własności intelektualnej na nowych rynkach. Aby usprawnić handel MŚP, można podjąć większe starania także w dziedzinie zamówień publicznych i szybkich płatności w UE.

1.6 *Zalecenie 5: Dopasowanie polityk do potrzeb MŚP.* Jeśli chodzi o przeszkody w procesie internacjonalizacji, to doświadczenia MŚP różnią się doświadczeniami politycznymi. Wsparcia należy udzielać w sposób praktyczny i przystępny przez pośredników lokalnych i krajowych, którzy znają MŚP. Dobrym

(1) Definicja MŚP znajduje się w zaleceniu 2003/361/WE z dnia 6.5.2003 r., Dz.U. L 124 z 20.5.2003, s. 36 i kolejne.

przykładem takiego działania jest wspieranie osobistych kontaktów między przedsiębiorstwami poprzez dofinansowywanie pierwszych wizyt. Trzeba wiele zrobić, aby dopasować polityki do potrzeb MŚP, jak pokazuje przykład dostępu do środków finansowych. Należy zachęcać do stosowania praktycznych metod pomocy MŚP, takich jak pośrednictwo, zwolnienia podatkowe, szybkie płatności i środki, które ułatwiają szybką dystrybucję funduszy za pomocą wyłączeń dotyczących pomocy państwa, w szczególności w przypadku tych sektorów, które są najbardziej narażone na skutki globalizacji oraz kryzysu gospodarczego i finansowego (np. m.in. sektora motoryzacyjnego).

1.7 *Zalecenie 6: Wspieranie MŚP za pośrednictwem ich pracowników.* Chodzi o to, by MŚP miały dostęp do wykwalifikowanej i zaangażowanej siły roboczej na rynku pracy. Dla utrzymania konkurencyjności MŚP w UE, trzeba zadbać o podaż pracowników o najwyższych kwalifikacjach, na przykład w takich sektorach, jak inżynieria, obsługa techniczna lub budownictwo. Dokument Komisji pt. „Wspólne zobowiązanie na rzecz zatrudnienia” wnosi istotny wkład w ten proces. Dialog społeczny, w szczególności sektorowy, winien w większym stopniu pomagać MŚP, by wspólnie z pracownikami działały na rzecz zachowania kwalifikacji i rozwijania nowych umiejętności, aby w pierwszej kolejności wykorzystywać już istniejące oraz nowe szanse na rynku wewnętrznym. Aby poradzić sobie z globalnymi przemianami, należy ułatwić tworzenie partnerstw na szczeblu UE i opracowywanie trwałych projektów w organizacjach MŚP, szkołach biznesu i jednostkach badawczych we współpracy z instytucjami w krajach o gospodarkach wschodzących.

1.8 *Zalecenie 7: Sieci mają znaczenie dla MŚP, zwłaszcza wówczas, gdy stają się one globalne.* Sieci zapewniają MŚP możliwości, lecz stwarzają również konkretne problemy związane z własnością intelektualną i dominującymi klientami, które można lepiej rozwiązywać, stosując podejście sektorowe. Jako podmiot globalny UE nie wykorzystwała własnego potencjału, jeśli chodzi o zwiększenie znaczenia MŚP jako eksporterów na rynki trzecie i importerów z tych rynków. Szczególnie interesująca jest rola, którą UE i państwa członkowskie mogą odegrać we wspieraniu tych MŚP, które są wystarczająco konkurencyjne, by pełnić funkcję przedsiębiorstw działających na początkowych i średnich etapach w łańcuchach tworzenia wartości. Zgodnie z poprzednimi wskazaniami CCMI na ten problem należy położyć większy nacisk, biorąc pod uwagę pilną potrzebę zmiany pozycji polityk przemysłowych UE na światowym rynku.

1.9 *Zalecenie 8: Innowacyjność i ocena.* Decydenci polityczni muszą dokonywać innowacji w realnej gospodarce, zwłaszcza gdy panują trudne warunki gospodarcze, społeczne i środowiskowe. Polityka musi szybko reagować na nowe wyzwania, podlegać ocenie opartej na solidnych podstawach, a jej tworzenie musi odbywać się we współpracy z reprezentatywnymi zainteresowanymi stronami, aby wyciągać wnioski na podstawie sukcesów i zmian w osiągniętych wynikach. MŚP mogłyby wnieść istotny wkład w tworzenie produktów i usług charakteryzujących się większą efektywnością energetyczną oraz w tzw. zieloną gospodarkę.

2. MŚP odgrywają istotną rolę w działaniach UE stanowiących reakcję na przemiany na światowym rynku

2.1 23 mln MŚP w UE odgrywa istotną rolę w procesie dostawiania gospodarki UE do przemian na światowym rynku. Zatrudniają one dwie trzecie pracowników sektora prywatnego,

utrzymują dynamikę rynku pracy i przyczyniają się do rozwoju konkurencyjnej, innowacyjnej i opartej na solidarności gospodarki UE. Procesy rozdrobnienia gospodarczego i specjalizacji, które są charakterystyczne dla globalizacji, zapewniają nisze, które mogą zostać wykorzystane przez MŚP. Należy w większym stopniu doceniać wkład MŚP w tworzenie dobrobytu UE oraz jej różnych modeli społecznych, modeli działalności oraz modeli kulturowych. MŚP są podstawą systemu wytwórczego UE i mogłyby zwiększyć swój udział w tworzeniu miejsc pracy i wartości dodanej UE (2).

2.2 UE jest ukierunkowana globalnie już choćby jako największy na świecie eksporter i donator pomocy rozwojowej. MŚP stanowią niejednorodną grupę i wiele z nich nie będzie miało siły, zasobów lub chęci, aby działać na światowym rynku. Komitet chciałby podkreślić, że „globalizacja” i „umiędzynarodowienie” są kwestiami istotnymi nawet dla MŚP, które zaopatrują wyłącznie rynki lokalne lub regionalne lub które są na tych rynkach zakorzenione (3). Globalizacja zmieniła definicję kompromisów społecznych, które na trwałe umiejscowiły MŚP w krajowych systemach gospodarczych, i Komitet uznaje, że obecny kryzys ponownie zmieni sposób powiązania MŚP z ich rynkami krajowymi i międzynarodowymi (4). Trzeba omówić i uwzględnić w planie politycznym UE zwiększenie udziału Komisji i państw członkowskich w tym procesie. Znaczenie MŚP w ich globalnym ukierunkowaniu mogłoby zostać zwiększone dzięki wyrażaniu wspólnego stanowiska przez UE za pośrednictwem międzynarodowych instytucji finansowych (o co zwracał się już przedstawiciel Eurogrupy w Radzie) oraz istnienia wspólnej wizji Eurogrupy wspierającej strefę euro.

2.3 Na reakcję MŚP na przemiany na światowym rynku wpływ ma wiele czynników. Pomimo zobowiązania do zapewnienia rzeczywistego funkcjonowania jednolitego rynku niewiele MŚP w UE-27 prowadzi działalność eksportową lub importową (5). Mniejsze kraje i większe przedsiębiorstwa są w większym stopniu umiędzynarodowione (6). Udział sektora usług, zdominowanego przez MŚP, wynosi około 70 % w wartości dodanej brutto w UE-27, lecz jego całkowity udział w handlu transgranicznym wyniósł jedynie 20 % w okresie stosunkowo dobrej koniunktury w 2006 r. (7) Docelowe miejsca i sektory podlegające umiędzynarodowieniu różnią się pod względem wybieranych rozwiązań (np. działalność wywozowa lub wspólne przedsięwzięcie) i kierunku wymiany handlowej. Różne są również przeszkody w procesie umiędzynarodawiania, przy czym główną przeszkodą utrudniającą MŚP prowadzenie działalności wywozowej jest brak wiedzy o rynkach zagranicznych (13 % MŚP prowadzących działalność wywozową wymieniło to jako główną przeszkodę), a następnie miejsce zajmują cła przywozowe w krajach docelowych oraz brak kapitału (po 9 %) (8).

(2) Baza danych SBS Eurostatu, lata 2004–2005.

(3) Komisja UE, 2003 r., „Internationalisation of SMEs” (Umiędzynarodowienie MŚP), *Observatory of European SMEs (Obserwatorium europejskich MŚP)*, nr 4.

(4) EKES, „Program dla Europy: propozycje społeczeństwa obywatelskiego”, przedstawiony dnia 24 marca 2009 r.

(5) Komisja, Ostateczne sprawozdanie grupy ekspertów dotyczące wspierania procesu umiędzynarodawiania MŚP: ostateczne sprawozdanie grupy ekspertów, grudzień 2007 r.

(6) *Observatory of European SMEs (Obserwatorium europejskich MŚP), Internationalisation of SMEs (Umiędzynarodowienie MŚP)*, nr 4, 2003 r.

(7) Europa w liczbach – rocznik statystyczny Eurostatu 2008.

(8) Badanie Flash Eurobarometr nr 196.

2.4 Działalność transgraniczna MŚP na rynku wewnętrznym i poza nim jest zdecydowanie mniejsza niż w przypadku większych przedsiębiorstw, co stwarza błędne wrażenie, że UE jest dla dużych przedsiębiorstw, zaś dla MŚP są państwa członkowskie. Komitet podkreśla, że gospodarka UE opiera się na MŚP oraz że MŚP są istotnym filarem gospodarki społecznej UE, zwłaszcza gdy większe przedsiębiorstwa w ramach outsourcingu zlecają pracę w krajach trzecich.

W związku z tym Komitet zwraca uwagę na rozwój unijnych polityk dotyczących MŚP w latach po przyjęciu planu działania na rzecz MŚP w 1986 r., zintegrowanego programu z 1994 r., różnych programów wieloletnich, strategii lizbońskiej z 2000 r., Europejskiej Karty Małych Przedsiębiorstw z 2000 r., programu CIP (program na rzecz konkurencyjności i innowacji) oraz programu „Small Business Act”.

2.5 Wiele przedsiębiorstw od polityki publicznej oczekuje jedynie usunięcia przeszkód administracyjnych i regulacyjnych. Ich zdaniem, głównym uzasadnieniem interwencji w ramach polityki UE dotyczącej MŚP jest skorygowanie nieprawidłowości w funkcjonowaniu rynku. W poprzednich opiniach⁽⁹⁾ Komitet jednak jasno wyraził pogląd, że wsparcie dla MŚP trzeba przenieść na inny poziom, jeżeli mają zostać osiągnięte ambitne cele programu „Small Business Act” oraz jeżeli mają zostać zaspokojone potrzeby 23 milionów MŚP w UE. Tydzień MŚP rozszerzył zakres polityki dotyczącej MŚP, jako że miał na celu informować, pomagać, motywować, dzielić i zachęcać⁽¹⁰⁾, jak już wspomniano w ramach wdrażania programu „Small Business Act” w opinii INT/445 EKES-u oraz jak ostatnio wskazał Komitet Regionów.

2.6 Niniejsza opinia w szczególności koncentruje się na zaleceniach, które mają pomóc MŚP w prowadzeniu działalności wywozowej, oraz na polityce, która ma pomóc MŚP w radzeniu sobie z przemianami na światowym rynku. Opinia skierowana jest do Komisji Europejskiej, Parlamentu Europejskiego i państw członkowskich oraz MŚP i ich stowarzyszeń, zarówno międzysektorowych, jak i sektorowych. W początkowej części opinii objaśniono, dlaczego tradycyjne uzasadnienie interwencji niwelujących nieprawidłowości w funkcjonowaniu rynku może również być istotnym elementem tej polityki. Jednak zasugerowano również, że mechanizmy, za pomocą których następuje wskazywanie nieprawidłowości w funkcjonowaniu rynku, określanie rozwiązań politycznych i podział obowiązków wykonawczych, nie są w każdym przypadku jasne lub dobrze dopasowane. Z tych powodów trzeba opracować inne zasady, mające zbliżyć politykę do MŚP i oddalić ją od abstrakcyjnego pojęcia „ryнку”. W tym zakresie EKES mógłby wraz z innymi zainteresowanymi instytucjami UE i instytucjami krajowymi wspierać opracowanie dwuletniego sprawozdania na szczeblu globalnym, przedstawiającego pomiar „MŚP pod kątem ich pozycji na światowym rynku za pomocą stosownych wskaźników rynkowych”.

⁽⁹⁾ Różne środki polityczne, poza odpowiednim finansowaniem, o potencjalnym wpływie na wzrost i rozwój małych i średnich przedsiębiorstw, Dz.U. C 27, 3.2.2009, s. 7. Międzynarodowe zamówienia publiczne, Dz.U. C 224, 30.8.2008, s. 32 oraz Program „Small Business Act” Dz.U. C 182, 4.8.2009, s. 30.

⁽¹⁰⁾ „Co to jest Tydzień MŚP” http://ec.europa.eu/enterprise/policies/entrepreneurship/sme-week/about/index_pl.htm.

3. Zalecenie 1: Przedsiębiorcy podejmują decyzje

3.1 Stosowane środki muszą zapewniać poszanowanie przedsiębiorców, ich prawa do podejmowania decyzji i uznanie faktu, że muszą oni ponosić konsekwencje tych decyzji. Zachęty do wywozu mogą być niezwykle szkodliwe, ponieważ mogą zakłócać funkcjonowanie rynków i zachęcać przedsiębiorstwa do podejmowania ryzyka, na które nie są przygotowane. Polityka powinna z zasady nagradzać innowacje i wspierać podejmowanie ryzyka handlowego, lecz nie powinna być ryzykowna pod względem handlowym, chyba że stanowi reakcję na konkretne nieprawidłowości w funkcjonowaniu rynku.

3.2 Globalizacja to złożone zjawisko, będące dla MŚP i decydentów politycznych zarówno wyzwaniem, jak i szansą. Uzyskanie dostępu do rynków globalnych wymaga kosztownych informacji, dostawcy muszą być wiarygodni, a łańcuchy tworzenia wartości stwarzają MŚP problemy w zakresie praw własności intelektualnej. MŚP wybierają różne sposoby umiędzynarodowienia się – niektóre od początku są globalne, inne zaś powoli uczą się, jak się dostosować. Wyzwaniem dla decydentów politycznych jest dążenie do takiej sytuacji, w której ich sposób pojmowania potrzeb MŚP byłby zgodny z potrzebami MŚP mających otrzymać wsparcie. Z tego względu trzeba skoncentrować się na udzielaniu wsparcia z jednoczesnym uwzględnieniem swobody decyzyjnej przedsiębiorców.

4. Zalecenie 2: Rynki muszą być wolne

4.1 Koncentracja na swobodzie decyzyjnej przedsiębiorców jest podstawowym uzasadnieniem dążenia do zapewnienia wolnych rynków oraz powszechnym założeniem polityki UE dotyczącej MŚP. Program „Small Business Act” odnosi się do większego wykorzystania możliwości, które daje rynek wewnętrzny, a Komitet stwierdził, że usprawnienie funkcjonowania rynku wewnętrznego jest najbardziej efektywnym sposobem zwiększenia zdolności MŚP do prowadzenia działalności wywozowej⁽¹¹⁾, zaś lepszy dostęp MŚP do rynków eksportowych jest głównym tematem w zewnętrznym wymiarze strategii lizbońskiej⁽¹²⁾. Zmniejszenie przeszkód w handlu oraz dążenie do zapewnienia otwartych i konkurencyjnych rynków za pomocą negocjacji handlowych, egzekwowania przestrzegania globalnych norm handlowych i utrzymania rynku wewnętrznego, pozostaje zatem najskuteczniejszym sposobem wspierania eksporterów z sektora MŚP, pod warunkiem, że otwarcie rynków zapewni symetryczny dostęp i nie narusza dorobku prawnego Wspólnoty. Najlepszą reakcją w ramach polityki jest pilnowanie, by te małe przedsiębiorstwa, które mają zdolności eksportowe, nie napotykały barier taryfowych i pozataryfowych. Przykładowe stosowne działania to:

- a) sfinalizowanie negocjacji z Dauhy, porozumienia w ramach WTO, porozumienia w sprawie zamówień rządowych, porozumienia dwustronne oraz inne międzynarodowe negocjacje handlowe koncentrujące się na przeszkodach w handlu zarówno na granicy (np. bariery taryfowe, procedury celne), jak i na terenie innego państwa (bariery pozataryfowe, standardy, normy techniczne i przepisy prawne)⁽¹³⁾;

⁽¹¹⁾ Jednolity rynek Europy XXI wieku, Dz.U. C 77, 31.3.2009, s. 15.

⁽¹²⁾ Komunikat Komisji, COM(2008) 874 wersja ostateczna.

⁽¹³⁾ Patrz: „Globalna Europa” http://ec.europa.eu/trade/issues/sectoral/competitiveness/global_europe_en.htm oraz „Strategia dostępu do rynku” http://ec.europa.eu/trade/issues/sectoral/mk_access/index_en.htm, rozporządzenie o barierach w handlu http://ec.europa.eu/trade/issues/respectrules/tbr/index_en.htm itd.).

- b) działania mające na celu rozwiązanie problemu słabej lub uciążliwej ochrony praw własności intelektualnej i związanych z tym problemów takich jak transfer technologii, np. sieć „Enterprise Europe Network”, punkt pomocy w zakresie praw własności intelektualnej projektu IPEuropAware, punkt pomocy w zakresie praw własności intelektualnej dla MŚP działających w Chinach oraz utworzone w 2008 r. Europejskie Centrum Biznesu i Technologii w Indiach, z którym związany jest Europejski Urząd Patentowy;
- c) ciągle działania mające na celu rozwiązanie problemu dyskryminujących praktyk rządowych w zakresie udzielania zamówień publicznych;
- d) działania Komisji Europejskiej w odpowiedzi na propozycje posła do Parlamentu Europejskiego Ignasiego Guardansa Cambó – Komitet zachęca Komisję Europejską do złożenia sprawozdania z tych działań ⁽¹⁴⁾.

5. Zalecenie 3: Wsparcie konkurencyjności handlu poprzez jakość

5.1 Złożoność kwestii związanych z decyzją przedsiębiorcy o umiędzynarodowieniu oznacza, że wsparcie dla MŚP musi być bardziej uwrażliwione na wybrany sposób umiędzynarodowienia się, zawarte sojusze i zaangażowane sektory. W związku z tym Komitet popiera stosowanie nowego ogólnego rozporządzenia w sprawie wyłączeń blokowych (GBER) do zwiększenia stopnia uwrażliwienia ram pomocy państwa na potrzeby MŚP. Umożliwi to skierowanie znacznej pomocy do MŚP, jeżeli istnieją dowody, że rynek nie zadziałał na korzyść MŚP ⁽¹⁵⁾. Komitet wyraził opinię na temat konieczności pełnego uczestnictwa MŚP w programach podwyższania jakości, takich jak programy w 7. PR ⁽¹⁶⁾, i zwrócił się o stosowanie nowego, wydanego przez Komisję „Podręcznika pomocy państwa dla MŚP”. Organizacje MŚP powinny moc przywrócić się działaniom Komisji w zakresie szkolenia ⁽¹⁷⁾. W przypadku większych przemian w kulturze prowadzenia działalności, łańcuchach tworzenia wartości, pozycji rynkowej, co w szczególności dotyczy MŚP, monitorowanie polityki w poszczególnych sektorach powinno odbywać się na szczeblu UE. W tym obszarze potrzebne są znaczne postępy.

5.2 Wszystkie przedsiębiorstwa, które rozpoczynają działalność handlową wewnątrz UE, muszą spełniać najwyższe normy dotyczące bezpieczeństwa konsumentów, społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw i równowagi ekologicznej. Są to znaczne inwestycje, do których UE zobowiązuje przedsiębiorstwa, i można by podjąć większe starania, aby zwiększyć zwrot z tych inwestycji. Komitet zatem zachęca państwa członkowskie, Komisję Europejską i reprezentatywne stowarzyszenia MŚP do rozważenia sposobów przedstawiania jakości produktów i usług UE na rynkach zewnętrznych. Popularyzacja jakości produktów UE za pomocą strategii horyzontalnych musi odnosić się wyłącznie do

kampanii dotyczących oznakowania „CE” lub tego, że produkty „wyprodukowano w Europie”. Popularyzacja jakości towarów na rynkach trzecich za pomocą podejścia sektorowego byłaby istotnym narzędziem marketingowym, które pomogłoby wielu MŚP, zwłaszcza działającym w nowych sektorach (takich jak ekologiczna energetyka). Inicjatywy dotyczące „uczciwego handlu” na szczeblu regionalnym i lokalnym, których celem jest zaangażowanie organizacji MŚP z UE, powinny być przedmiotem bardziej systematycznych badań i ocen.

5.3 MŚP tyleż zakupują poza jednolitym rynkiem, ile też z niego wywożą ⁽¹⁸⁾. MŚP z mniejszych państw członkowskich, zwłaszcza działające w sektorze sprzedaży hurtowej, detalicznej i w sektorze wytwórczym, posiadają źródła dostaw poza własnymi granicami krajowymi ⁽¹⁹⁾, lecz nie w krajach trzecich. Ciągła popularyzacja europejskich standardów i oznakowania CE oraz lepsze możliwości oceny zgodności i nadzorowania rynku w krajach trzecich zwiększyłyby liczbę dostawców importujących do państw UE. Tworzenie zdolności, dzięki którym przedsiębiorstwa w krajach trzecich mogłyby spełniać kryteria zgodności, również zapewni wsparcie dla działalności gospodarczej zgodnie z programem UE dotyczącym pomocy na rzecz wymiany handlowej oraz – zgodnie ze stwierdzeniem przewodniczącego Komitetu ds. Barrier Technicznych w Handlu w ramach Światowej Organizacji Handlu – zwiększy zaufanie i dostarczy bodźca do wolnego i uczciwego handlu ⁽²⁰⁾.

6. Zalecenie 4: Polityka handlowa musi uwzględniać zasadę „Najpierw myśl na małą skalę”

6.1 Komitet zwraca uwagę, że przy tworzeniu polityki handlowej znaczenie mają szczególne tematy programu „Small Business Act”. MŚP mają mniejsze zdolności do radzenia sobie z obciążeniami prawnymi i do skutecznego wyrażania swoich poglądów w kręgach politycznych ⁽²¹⁾. Dotyczy to barier taryfowych i pozataryfowych. Zgodnie z propozycją Komisji dotyczącą „wzmocnionego partnerstwa na rzecz lepszego dostępu do rynku” ⁽²²⁾ organizacje przedsiębiorstw powinny odgrywać aktywną rolę w Partnerstwie na rzecz dostępu do rynku oraz w jego Komitecie Doradczym ds. dostępu do rynku (MAAC). Dodatkowo trzeba zapewnić pełne uwzględnienie interesów MŚP na wszystkich etapach negocjacji handlowych. Istniejące instrumenty ochrony handlu, np. środki antysubsydycyjne i antidumpingowe, nie nadają się dla MŚP, którym brakuje zasobów i kompetencji niezbędnych do skutecznego składania skarg. Okrągły stół EKES-u, przy którym zasiadliby przedstawiciele UE i Chin oraz UE i Indii, mógłby również ułatwić dialog i prace przygotowawcze w odpowiednich społeczeństwach obywatelskich UE (co w szczególności dotyczy MŚP i kategorii gospodarki społecznej).

⁽¹⁸⁾ Komisja, Ostateczne sprawozdanie grupy ekspertów dotyczące wspierania procesu umiędzynaradawiania MŚP: ostateczne sprawozdanie grupy ekspertów, grudzień 2007 r.

⁽¹⁹⁾ Badanie Flash Eurobarometr nr 196.

⁽²⁰⁾ Fact Sheet: Aid for Trade (Arkusz informacyjny: Pomoc na rzecz wymiany handlowej), Bruksela, 3 kwietnia 2009 r.; Programming Guide for Strategy Papers Aid for trade (Przewodnik po programowaniu w odniesieniu do dokumentów strategicznych – Pomoc na rzecz wymiany handlowej), załącznik A pkt 2, Bruksela, listopad 2008 r.; sprawozdanie przewodniczącego Komitetu ds. Barrier Technicznych w Handlu, Warsztaty Komitetu ds. Barrier Technicznych w Handlu na temat roli norm międzynarodowych w rozwoju gospodarczym, wersja ostateczna, 19 marca 2009 r.

⁽²¹⁾ Lepsze wdrażanie prawodawstwa UE, Dz.U. C 24, 31.1.2006, s. 52.

⁽²²⁾ Komisja, Globalny wymiar Europy: wzmocnione partnerstwo na rzecz lepszego dostępu do rynku dla europejskich eksporterów, COM(2007) 183 wersja ostateczna.

⁽¹⁴⁾ Sprawozdawca: Ignasi Guardans Cambó, sprawozdanie A6-0002/2008, przyjęte 19 lutego 2008 r.

⁽¹⁵⁾ Przykłady dobrych praktyk w poszczególnych państwach członkowskich podano w dokumencie Supporting the Internationalisation of SMEs – a good practice guide (Wspieranie procesu umiędzynaradawiania MŚP – przewodnik po dobrych praktykach) DG ENTR, 2008 r.

⁽¹⁶⁾ Programy badawczo-rozwojowe dla MŚP, Dz.U. C 224, 30.8.2008, s. 18.

⁽¹⁷⁾ Patrz: „Podręcznik pomocy państwa dla MŚP”, wydany przez Komisję w 2009 r., Bruksela, 25.2.2009, s. 24: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/sme_handbook.pdf.

6.2 Komitet uznaje, że głównym kanałem przekazywania poglądów MŚP są państwo członkowskie i komitet ustanowiony na mocy artykułu 133 oraz stowarzyszenia handlowe i zrzeszenia producentów wywierające naciski na Komisję w WTO. Negocjacje handlowe są jednak nieprzejrzyste i trzeba stworzyć silniejsze partnerstwa na rzecz zapewnienia MŚP większego dostępu do rynku oraz lepiej je skoordynować w sieci polityki handlowej. KE i państwa członkowskie powinny również zwiększyć koordynację interesów MŚP, aby lepiej reprezentować ich interesy w innych podmiotach normalizacyjnych, takich jak ISO. Przykładowe stosowne działania to:

- a) w ocenach wpływu na zrównoważony rozwój państwa członkowskie i Komisja Europejska powinny uwzględnić oświadczenia *post hoc* dotyczące procesów, w ramach których skonsultowały się z MŚP, i reprezentatywności stowarzyszeń, z którymi się skonsultowały⁽²³⁾;
- b) Komitet z zadowoleniem przyjmuje bazę danych dotyczącą dostępu do rynków (MADB) oraz zasoby umożliwiające ochronę praw własności intelektualnej, w tym punkty pomocy w zakresie praw własności intelektualnej; regularne umieszczanie urzędników Komisji Europejskiej w MŚP i ich odpowiednich krajowych biurach kontaktowych zajmujących się prawami własności intelektualnej pomogłoby zrozumieniu kwestii związanych z tymi obszarami handlu;
- c) dyskryminacyjne polityki udzielania zamówień publicznych oraz opóźnienia w płatnościach są obszarami działania państwa, które są nieproporcjonalnie szkodliwe dla MŚP⁽²⁴⁾. Komitet z zadowoleniem przyjmuje przegląd wdrażania dyrektywy z 2006 r., lecz uważa, że konieczna jest ocena skutków kryzysu finansowego. Wywarłoby to nacisk moralny i zwróciło uwagę na sprawdzone rozwiązania, takie jak oficjalne ustalenia rządu irlandzkiego z czerwca 2009 r. mające na celu skrócenie terminu płatności dokonywanych przez centralne departamenty rządowe na rzecz przedsiębiorstw będących ich dostawcami z 30 do 15 dni.

7. Zalecenie 5: Dopasowanie polityk do potrzeb MŚP

7.1 Działania podejmowane w ramach polityk muszą być w pierwszej kolejności dopasowane do potrzeb firm, zwłaszcza MŚP, a nie do potrzeb decydentów politycznych, sposobów realizacji lub zasady pomocniczości. Zarówno szczyt APEC przy OECD, który odbył się w 2006 r. i dotyczył umiędzynarodowienia MŚP, jak i grupa ekspertów Komisji określiły przeszkody w działalności wywozowej MŚP⁽²⁵⁾. Ostatnie analizy wskazują jednak, że poglądy decydentów i MŚP różnią się w kwestii tego, jakie są te przeszkody, a zatem jakie są możliwe

rozwiązania⁽²⁶⁾. MŚP działają w różnych sytuacjach prawnych i gospodarczych i przyjmują różne podejścia do kwestii umiędzynarodowienia: podejście etapowe, przedsiębiorczość strategiczna, podejście oparte na nauce, na bliskości i marketingu niszowym, a niektóre nawet od momentu powstania są przedsiębiorstwami globalnymi i od początku koncentrują się na rynku globalnym⁽²⁷⁾.

7.2 Komitet zaproponował szereg środków niefinansowych, za pomocą których można by wspierać MŚP⁽²⁸⁾, w tym programy współpracy (takie jak przerwany program INTERPRISE, targi podwykonawców), i które ułatwiają bezpośrednie spotkania przedsiębiorców⁽²⁹⁾ oraz prowadzenie programów szkolenia dla szkoleniowców, aby pomóc organizacjom broniącym interesów MŚP dostosować doradztwo do potrzeb MŚP.

7.3 Aktualnym przykładem świadczącym o braku dopasowania polityk do MŚP jest dostęp do środków finansowych i ubezpieczenie kredytu. Są to jedne z głównych problemów MŚP, zwłaszcza tych, które prowadzą działalność wywozową. Mimo znacznej publicznej pomocy finansowej zapewnianej przez system bankowy, przedsiębiorstwa odczuwają duże ograniczenie w dostępie do kredytów i do ich ubezpieczenia. To wskazuje na złe decyzje instytucjonalne na rynkach finansowych oraz wymaga szczególnych działań mających na celu poprawę w zakresie udzielania przedsiębiorstwom kredytów oraz ich ubezpieczenia⁽³⁰⁾. Komitet zatem popiera wnioski okrągłego stołu OECD w Turynie, który ponownie zwrócił uwagę na znaczenie uwzględnienia kontekstu, w którym działają instytucje finansowe, poprzez apelowanie o „rzetelne zarządzanie, ramy podatkowe, regulacyjne i prawne, które zapewniają równe reguły konkurencji wszystkim podmiotom gospodarczym niezależnie od ich wielkości”⁽³¹⁾.

7.4 Komitet popiera również inne praktyczne zalecenia okrągłego stołu z Turynu dotyczące pomocy MŚP w zarządzaniu finansami, w tym:

- a) zapewnienie skuteczności gwarancji poprzez lepsze pośrednictwo między kredytodawcami a MŚP;
- b) rozwiązanie problemów w zakresie przepływów środków pieniężnych za pomocą korzystnych wyłączeń lub wakacji podatkowych i wyłączeń lub wakacji w przypadku składek na ubezpieczenie społeczne oraz programów ulg podatkowych dla prywatnych inwestorów w MŚP;

⁽²⁶⁾ OECD, 2008 r., *Removing Barriers to SME Access to International Markets (Usuwanie barier w dostępie MŚP do rynków międzynarodowych)*; C. Dannreuther, 2008 r., „A Zeal for a Zeal? SME Policy and the Political Economy of the EU” (Zaangażowanie za zaangażowaniem? Polityka dotycząca MŚP i gospodarka polityczna UE), *Comparative European Politics* 23, s. 377–399; C. Dannreuther, 2007 r. „EU SME policy: On the edge of governance” (Polityka UE dotycząca MŚP. Na granicy zarządzania), *CESifo Forum* 2/2007.

⁽²⁷⁾ Istnieją cztery cechy charakterystyczne dla przedsiębiorstw działających od początku na skalę globalną: wizja globalna w momencie powstania, niepowtarzalne produkty o potencjale na rynku globalnym, niezależność, zdecydowanie, zdolność do przyspieszonego umiędzynarodowienia. Mika Gabrielsson, V.H. Manek Kirpalani, Pavlos Dimitratos, Carl Arthur Solberg, Antonella Zucchella (2008 r.), „Born globals: Propositions to help advance the theory” (Urodzone przedsiębiorstwa globalne – twierdzenia mające pomóc rozwinąć teorię), s. 389, *International Business Review* 17, s. 385–401.

⁽²⁸⁾ *ib. n. 9.*

⁽²⁹⁾ Patrz: <http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/partnership/enterprise.htm>.

⁽³⁰⁾ MFW, 2009 r. „Trade Finance Stumbles” (Potknięcia w finansowaniu wymiany handlowej), *Finance and Development*.

⁽³¹⁾ OECD, „Turin Round Table on the Impact of the Global Crisis on SME & Entrepreneurship Financing and Policy Responses” (Okrągły stół w Turynie na temat wpływu kryzysu globalnego na finansowanie MŚP i przedsiębiorczości oraz reakcji politycznych), Intesa Sanpaolo, Palazzo Turinetti, Turyn, Włochy, 26–27 marca 2009 r.

⁽²³⁾ Patrz: EIM, 2009 r., *Study on the Representativeness of business organisations for SMEs in the EU (Analiza reprezentatywności organizacji przedsiębiorców z MŚP w UE)*, Zoetermeer, maj.

⁽²⁴⁾ Komisja opublikowała „Review of the effectiveness of European Community legislation on combating late payments” (Przegląd skuteczności prawodawstwa Wspólnoty Europejskiej w zakresie zwalczania opóźnień w płatnościach) http://ec.europa.eu/enterprise/policies/single-market-goods/files/late_payments/doc/finalreport_fr.pdf.

⁽²⁵⁾ APEC przy OECD, „The Athens Action Plan For Removing Barriers To SME Access To International Markets” (Ateński plan działania na rzecz usunięcia barier w dostępie MŚP do rynków międzynarodowych), przyjęty na światowej konferencji APEC przy OECD w Atenach dnia 8 listopada 2006 r.

c) chociaż nie jest to kwestia dotycząca wyłącznie MŚP, sprawą najwyższej wagi jest szybkie otrzymywanie przez wszystkie przedsiębiorstwa płatności zarówno z łańcuchów tworzenia wartości, jak i od departamentów rządowych⁽³²⁾.

7.5 Komitet pochwała również tymczasowe ramy prawne w zakresie pomocy państwa uzgodnione w grudniu i ogłoszone w europejskim planie naprawy gospodarczej. Na uwagę zasługują:

- a) nowy zgodny limit kwoty pomocy wynoszący 500 tys. EUR w ciągu dwóch lat;
- b) umożliwienie państwom członkowskim udzielania – bez konieczności powiadamiania o poszczególnych przypadkach – gwarancji państwa na kredyty o niższych stawkach, pomocy w formie dotowania spłaty odsetek w przypadku wszystkich rodzajów kredytów oraz dotowanych kredytów na wytwarzanie produktów ekologicznych dostosowujących się z wyprzedzeniem do przyszłych wspólnotowych norm dotyczących produktów spełniających normy surowsze od tych norm;
- c) zmiany dotyczące wytycznych w sprawie kapitału podwyższonego ryzyka mające na celu podwyższenie dopuszczalnego rocznego wkładu kapitałowego dla MŚP z 1,5 mln EUR do 2,5 mln EUR oraz obniżenie poziomu udziału prywatnego z 50 % do 30 %.

7.6 MŚP muszą uzyskać dostęp na zasadzie pierwszeństwa do 5 bln środków finansowych, które mają zgodnie z komunikatem G20⁽³³⁾ być dostępne w ciągu dwóch lat. Podział środków musi podlegać ścisłemu nadzorowi, aby dotarły one do zamierzonego celu. MŚP w nowych państwach członkowskich mają możliwość otrzymania pomocy nadzwyczajnej na mocy obowiązujących traktatów.

7.7 Wspólne stanowisko UE, adresowane do międzynarodowych instytucji finansowych w strefie euro i w UE, wraz ze spójniejszymi i skoordynowanymi politykami gospodarczymi, przemysłowymi i handlowymi na szczeblu globalnym, byłoby korzystne zarówno dla MŚP (co stwierdzono już podczas niektórych zorganizowanych wiosną przez EKES przesłuchań dotyczących obecnego światowego kryzysu gospodarczego i finansowego), jak i dla poszczególnych państw członkowskich.

8. Zalecenie 6: Wsparcie MŚP przy pomocy ich pracowników

8.1 Pracownicy oraz umiejętności przez nich wnoszone mają istotne znaczenie dla konkurencyjności MŚP. W UE łączna liczba pracowników zatrudnionych w MŚP jest większa niż w Stanach Zjednoczonych lub Japonii, a zatem bardzo istotne jest, aby podjąć większe starania w celu zaangażowania reprezentatywnych organizacji MŚP w dialog społeczny i inne dziedziny polityki. Na przykład – większa podaż umiejętności zarówno wykwalifikowanych inżynierów, jak i pracowników o kwalifikacjach technicznych byłaby możliwa, gdyby można było skutecznie zaangażować MŚP we (wspólną) działalność badawczo-rozwojową oraz w wykorzystywanie takich badań w celach handlowych (np. za pomocą umów licencyjnych).

⁽³²⁾ Program „Small Business Act” ib.n. 9 oraz opinia EKES-u w sprawie wniosku dotyczącego dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie zwalczania opóźnień w płatnościach w transakcjach handlowych, Dz.U. C 407, 28.12.1998, s. 50.

⁽³³⁾ Oświadczenie przywódców G20 „The Global Plan for Recovery and Reform” (Globalny plan naprawy i reform), 2 kwietnia 2009 r.

8.2 MŚP powinny jak najlepiej wykorzystać plan działania na rzecz zatrudnienia Komisji z czerwca 2009 r. oraz jej politykę dotyczącą lepszego przewidywania przemian strukturalnych i przemian w przemyśle. W komunikacie pt. „Wspólne zobowiązanie na rzecz zatrudnienia”⁽³⁴⁾ określono trzy priorytety: utrzymywanie zatrudnienia, tworzenie miejsc pracy i promowanie mobilności; doskonalenie umiejętności i dostosowywanie się do potrzeb rynku pracy oraz zwiększanie dostępu do zatrudnienia. Na uwagę zasługują następujące szczególne kwestie:

- a) instrument mikrofinansowy na rzecz zatrudnienia w kwocie 100 mln EUR przeznaczonej na pożyczki do wysokości 25 tys. EUR, dopasowany do przedsiębiorstw zatrudniających mniej niż 10 osób;
- b) 5 mln miejsc pracy z przyuczeniem do zawodu oraz inna pomoc młodym osobom stojącym w obliczu bezrobocia;
- c) analiza rynku pracy UE według sektora w celu podniesienia poziomu i dopasowania umiejętności do obecnych i przyszłych potrzeb rynku pracy⁽³⁵⁾;
- d) praktyczne instrumenty dla przedsiębiorstw i ich pracowników, umożliwiające lepsze zarządzanie restrukturyzacją przedsiębiorstw;
- e) przewodnik dotyczący szkoleń w małych przedsiębiorstwach mający na celu pomoc MŚP w utrzymywaniu i pozyskiwaniu umiejętności, które są im potrzebne.

9. Zalecenie 7: Znaczenie sieci w procesie umiędzynarodawiania MŚP

9.1 Wiele MŚP dostosowuje się do obowiązujących cen, ale cen tych nie kształtuje, a przedsiębiorstwa te są powiązane z rynkami międzynarodowymi poprzez łańcuchy tworzenia wartości i łańcuchy dostaw oraz działalność przywózową w większym stopniu niż poprzez działalność wywózową. Sieci te zapewniają MŚP możliwości, lecz stwarzają również konkretne problemy związane z własnością intelektualną i dominującymi klientami, które można lepiej rozwiązywać, stosując podejście sektorowe. Jako podmiot globalny UE nie wykorzystwała własnego potencjału, jeśli chodzi o zwiększenie znaczenia MŚP jako eksporterów na rynki trzecie i importerów z tych rynków. Szczególnie interesująca jest rola, którą UE i państwa członkowskie mogą odegrać we wspieraniu tych MŚP, które są wystarczająco konkurencyjne, by pełnić funkcję przedsiębiorstw działających na początkowych i średnich etapach w łańcuchach tworzenia wartości. Większy nacisk należy położyć na:

- a) pomoc MŚP w przejściu do części globalnego procesu produkcji, które zapewniają wysoką wartość dodaną (poprzez powiązania z innowacjami, badaniami i planami rozwoju umiejętności, także tymi prowadzonymi przez ośrodki akademickie);

⁽³⁴⁾ COM/2009/0257 wersja ostateczna.

⁽³⁵⁾ Komunikat „Nowe umiejętności w nowych miejscach pracy”, COM/2008/0868 wersja ostateczna.

- b) wprowadzenie do MŚP międzynarodowych podmiotów dokonujących inwestycji bezpośrednich, zainteresowanych wykorzystaniem szans, które oferuje rynek wewnętrzny UE, aby wspierać trwałą współpracę na płaszczyźnie przemysłowej;
- c) pomoc MŚP w rozwiązywaniu problemów, które stwarzają im łańcuchy tworzenia wartości i sieci (prawa własności intelektualnej, szybkie płatności w związku z obowiązkami ustawowymi i umownymi itd.);
- d) koordynację i wsparcie istniejących sieci, w tym krajowych i unijnych konsorcjów eksportowych MŚP, klastrów lokalnych i reprezentatywnych organizacji MŚP, w celu zapewnienia MŚP pomocy dopasowanej do ich potrzeb, aby lepiej wykorzystywały one swoje kompetencje zarówno na rynku wewnętrznym, jak i na rynkach sąsiednich (np. w regionach transgranicznych). Wsparcie ze strony sieci „Enterprise Europe Network” Komisji Europejskiej, izb handlowych oraz dwustronnych eksportowych izb handlowych jest pomocne, lecz mogłoby zostać rozszerzone i lepiej skoordynowane wzajemnie oraz z innymi istniejącymi sieciami i organizacjami MŚP działającymi w tej dziedzinie. Przedmiotem dalszych analiz i działań mogłyby być różne formy powiązane z MŚP oraz rozwiązania dotyczące technicznego wsparcia dla przedsiębiorstw zgodne z politykami w dziedzinie pomocy państwa i zasadami WTO.

9.2 Komitet przedstawił kilka opinii na temat outsourcingu i łańcuchów tworzenia wartości⁽³⁶⁾. Mają one bezpośredni wpływ na gospodarkę europejską, a w szczególności na MŚP, z których wiele umiędzynaradawia się dzięki tym specyficznym powiązaniom. Korzyściami, które MŚP czerpią z tych globalnych sieci, są podział ryzyka związanego z umiędzynarodowieniem, uzyskanie dostępu do nowych technologii i zwiększenie efektywności dzięki dalszemu outsourcingowi i wyspecjalizowaniu się

w podstawowych kompetencjach. Stoją one jednak w obliczu szczególnych wyzwań, jeśli chodzi o zrozumienie własnych związków z pozostałą częścią łańcucha tworzenia wartości, sposobu ochrony swojej własności intelektualnej w tym łańcuchu oraz sposobu osiągnięcia tych etapów łańcucha tworzenia wartości, które zapewniają większe zyski⁽³⁷⁾. Komitet utrzymuje, że nadal brakuje polityki dotyczącej przedsiębiorstw działających na początkowych i środkowych etapach i w poprzednich opiniach określił problemy, które trzeba rozwiązać.

10. Zalecenie 8: Innowacje w polityce i jej ocena

10.1 Komitet zaleca uzyskanie lepszej wiedzy o wpływie powyższych polityk poprzez skuteczne monitorowanie i ocenę skutków oraz o regularnych ponownych ocenach celów ze szczególnym uwzględnieniem procesu umiędzynaradawiania MŚP stojących w obliczu przemian na światowym rynku poprzez innowacje w perspektywie krótko- i długoterminowej:

- a) metodę prób i błędów należy postrzegać jako istotne źródło innowacji w polityce, które umożliwiają dostosowywanie się i ulepszanie systemów polityki;
- b) aby podejmować świadome decyzje polityczne, należy w oczywisty sposób stosować politykę opartą na solidnych podstawach oraz należy lepiej skoordynować większe ilości często występujących danych z różnych źródeł (np. za pomocą przeglądu wyników MŚP)⁽³⁸⁾;
- c) Komisji Europejskiej w realizacji jej polityk powinien pomagać zespół zajmujący się kwestią umiędzynarodowienia złożony z wielu zainteresowanych stron obejmujących przedstawicieli z państw członkowskich, reprezentatywnych organizacji MŚP, EKES-u i Komitetu Regionów.

Bruksela, 16 grudnia 2009 r.

Przewodniczący
Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego
Mario SEPI

⁽³⁶⁾ Rozwój łańcucha wartości i dostaw, Dz.U. C 168, 20.7.2007, s. 1. oraz Integracja handlu światowego i outsourcing, Dz.U. C 10, 15.1.2008, s. 59.

⁽³⁷⁾ OECD, Enhancing the Role of SMEs in Global Value Chains (Zwiększenie znaczenia MŚP w globalnych łańcuchach wartości).

⁽³⁸⁾ OECD, 2008 r., Making Local Strategies Work: Building the Evidence Base (Zapewnienie funkcjonowania strategii lokalnych – tworzenie bazy informacji).